

The relevance of this article is stipulated by the increasing interest in recent decades to the problem of author's quotations and their transformation in the eponyms with a structure of a word or a sentence. The article aims at a qualitative-quantitative analysis of substitution, which is considered to be a substructural prototype's transformation on the basis of Shakespearean literal heritage in terms of stabilization processes.

Having analyzed the object we consider substitution as the most commonly used in this research. According to our research the substitution is divided into phonetic, word-formational, morphological, derivational, lexical and syntactical subclasses. The least productive among others is a syntactical substitution.

The most common way of lexical substitution is based on an adjacent thematic group and lexical changes in the process of language evolution. The relative steadiness of structural and semantic component of a prototype are under study of the present article.

Key words: *eponymisation, phraseological unit, prototype, transformation, substitution.*

Отримано: 21.04.2016 р.

УДК 811.161.2'42:32

Кондратенко Н.В.

СИНТАКСИС УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО МОВЛЕННЯ: СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема виокремлення політичної мови належить до дискусійних питань лінгвістичної науки, хоч науковці активно оперують цим поняттям (напр., Л. П. Нагорна, А. А. Найчук, В. В. Петренко, А. М. Баранов, Є. Г. Казакевич, В. З. Дем'янков та ін.). Проте мовознавці обережно підходять до визначення політичної мови, наголошуючи на тому, що мова політики не існує як особлива знакова система, хоч і використовує специфічну лексику та має певні особливості щодо граматичних форм і синтаксичних конструкцій. В. А. Маслова, вживаючи термін «мова влади» наголошує на тому, що «політична влада значною мірою здійснюється через мову, яка допомагає політику ввійти в особистісну сферу реципієнта» [6, 44]. У працях російських лінгвістів, які послуговуються терміном «політична мова», наголошено на тому, що політична мова – «особлива знакова система, призначена саме для політичної комунікації» [1, 16]. Проте А. П. Чудінов, відзначаючи дискусійність цього підходу, подає таке трактування поширеного поняття: «політична мова – це, звісно, не особлива національна мова, а орієнтований на сферу політики варіант національної (російської, англійської або іншої) мови» [7, 27]. Ми неодноразово писали про некоректність вживання терміна «політична мова», пропонуючи натомість послуговуватися поняттям «політичне мовлення», оскільки «політика використовує арсенал одиниць загальнонаціональної мови – у нашому випадку української, а надання переваги певним лексичним одиницям або синтаксичним конструкціям не дає підстав для виділення окремої семіотичної системи» [5, 23]. Залучення до наукового обігу поняття політичного мовлення зумовлює й потребу в наведенні специфічних мовних одиниць, що обслуговують сферу політики.

Ступінь розроблення проблеми. Виявленню особливостей лексико-фразеологічних і морфологічних одиниць, активно використовуваних у політичному мовленні, присвячено низку наукових розвідок (О. І. Воробйова, Х. П. Дацишин, О. Л. Михальова, О. Й. Шейгал та ін.), тоді як синтаксичні конструкції в політичному тексті не ставали предметом уваги лінгвістів. Однак синтаксичний рівень мови, що демонструє не стільки актуальні тенденції вживання нової лексики, фразеології чи метафорики та особливості використання різних частин мови і граматичних форм у політичних текстах, скільки загальні принципи текстотворення та виявлення логічних форм міркувань, тобто орієнтований на експлікацію розумових процесів носіїв мови, потребує ґрунтовного вивчення в політичному дискурсі.

Мета розвідки – дослідити специфіку синтаксичної організації політичного мовлення в українському політичному дискурсі, що передбачало розв'язання таких **завдань**: визначити поняття політичного дискурсу і політичного тексту; окреслити специфіку синтаксису політичного мовлення; проаналізувати синтаксичні конструкції в письмовому та усному політичному дискурсі з огляду на критерії підготовленості/спontanності текстів; зосередити увагу на монопредикативних синтаксичних одиницях.

Об'єктом дослідження є синтаксис українського політичного мовлення, а **предметом** – прості речення, використані в політичних промовах монологічного характеру. Зважаючи на

це **матеріалом** для аналізу слугували прості речення, вилучені з текстів промов українських політиків методом суцільної вибірки, – Л. Кучми, В. Ющенко, В. Януковича, Ю. Тимошенка, А. Яценюка та інших.

Викладення основного матеріалу. Синтаксис політичного мовлення має свою специфіку залежно від форми репрезентації – письмової чи усної. Письмові промови політиків, а також різножанрові тексти (привітання, звернення, коментарі тощо) здебільшого готують фахівці, а оприлюднюються політиками. З огляду на це такі тексти не репрезентують політиків як мовних особистостей, але передають загальні тенденції політичного мовлення, що увиразнено на синтаксичному рівні. Ми зосередили увагу на письмовій та усній формах репрезентації політичного дискурсу, проте в центрі нашого дослідження – виступи монологічного характеру, здебільшого підготовлені, а не спонтанні.

Монопредикативні синтаксичні одиниці представлено в політичному дискурсі ускладненими та неускладненими моделями. Однією із частотних синтаксичних конструкцій є двоскладне неускладнене речення, напр.: *Протягом останніх двох років ми розпочали масштабну реформу вищої освіти. Ми прийняли новий закон* (А. Яценюк. 10 хвилин з прем'єр-міністром, 6.03.2016); *Ми маємо гідну історію власної держави* (В. Ющенко. 18.07.2009). При цьому в політичних промовах використовують не поодинокі прості неускладнені речення, а комплекси таких конструкцій, тобто в мікротекст поєднано низку таких речень, переважно не менше трьох, напр.: *Але є чіткий запит суспільства прийняти ці нововведення. Більшість з них стосуються так чи інакше питань боротьби з корупцією. І це насамперед наш український інтерес* (П. Порошенко. 18.02.2016); *Ми діємо дзеркально. Не ми почали цю війну. Але агресор буде покараний* (А. Яценюк. 10 хвилин з прем'єр-міністром. 4.01.2016). Вживання простих неускладнених речень, серед яких частотні й непоширені, сприяє лаконічності тесту та створює ефект «телеграфного стилю»: короткі фрази містять констатацію фактів або описують події на кшталт кінематографічного принципу, «покадрового» представлення ситуації, напр.: *Ми захистили державу від першого наступу. Але ворог не відступив. Зміни започатковано. Але результати таких змін стануть відчутними не відразу* (А. Яценюк. 10 хвилин з прем'єр-міністром 28.02.2016). Такі конструкції є повними та двоскладними, однак характеризується простотою синтаксичної будови, що насамперед зумовлено прямим порядком слів й традиційним розташуванням темо-рематичних компонентів актуального членування.

Надмірне вживання простих неускладнених речень увиразнює «телеграфність» політичних промов, дозволяє чітко розставити змістові акценти. Тяжіння до простоти викладу в політичних промовах реалізовано саме через прості неускладнені конструкції, напр.: *Але сьогодні ми переживаємо найскладніший історичний період за всі 22 роки незалежності. Ми стоїмо на лезі бритви між остаточним обвалом в жорстоку корумповану диктатуру та поверненням додому в європейську спільноту. Причому опинитися в середньовічній диктатурі в нас з вами незрівняно більше шансів* (Ю. Тимошенко. 8.12.2013). За таких умов підготовлений текст політичного виступу сприймається реципієнтами як спонтанний, оскільки демонструє розмовну специфіку. Непідготовлене усне мовлення характеризується лаконічністю, стислістю, обмеженим використанням складних синтаксичних конструкцій, тому автори політичних промов враховують це під час створення текстів для політичних лідерів.

Прості речення в політичному мовленні мають й інші специфічні риси, зокрема це стосується вживання **контекстуально неповних та еліптичних речень**, напр.: *На нашому боці – правда! З нами – Бог!* (П. Порошенко. Новорічне звернення 2015); *У нашому домі – прекрасна, тиха, урочиста мить* (В. Ющенко, Різдвяне привітання, 2009); *У нас – спільне минуле, і проблеми – однакові* (П. Порошенко 23.01.2016). У нашому матеріалі переважають еліптичні речення, у яких відсутній присудок, що відновлюється за загальною семантикою, проте й не потребує такого відновлення. В еліптичних конструкціях пропущений компонент переважно позначений пунктуаційно за допомогою тире, яке взагалі належить до «сильних» знаків виокремлення, а подібні пропущення компонентів, позначені тире, на думку Н. С. Валгіної, «завжди граматичні: фіксують пропуски не слів загалом, а слів як членів речення, як структурних елементів речення» [3, 59]. Тире використовують у політичних промов не завжди нормативно, намагаючись посилити виділення окремих компонентів висловлень, зокрема після займенникового підмета, напр.: *Ми – велика і сильна держава* (В. Ющенко. 5.07.2009). Щодо нормативного вживання потрібно зазначити, що частотними є речення з тире між підметом і присудком, що виражені однією частиною мови, напр.: *Синьо-жовте знамено – це не лише держава Україна* (В. Ющенко. 23.08.2009); або між номінативними та інфінітивними головними членами речення, напр.: *Розплутувати лабіринти подій столітньої давнини – справа істориків* (П. Порошенко 23.01.2016).

Домінування розповідних і мінімізація спонукальних речень загалом характеризують політичні промови, проте особливе місце належить **питальним реченням**. Здебільшого питальні

речення представлені двома варіантами вияву: по-перше, питально-відповідні комплекси, що містять питання і відповідь, яку дає мовець політик; по-друге, низка риторичних питань, що не потребують відповіді. У першому випадку питання виконує функцію активізації уваги та посилює діалогічність тексту, напр.: *Яким цей рік залишиться для нас? Я згадую, насамперед, події, де основну роль відіграла позиція суспільства, вчинок людини, досягнення особистості* (В. Ющенко. Новорічне привітання, 2007); *Як я бачу реалізацію цього потенціалу? Як процес глибинного реформування культурної сфери* (П. Порошенко. 3.03.2016). У другому випадку йдеться про наведення комплексу риторичних питань, покликаних підвищити експресію тексту, здійснити потужний вплив на адресата, напр.: *Хіба не є для нас уроком досвід інших країн, небайдужих нам (...)? (...) І – хіба не в змозі ми зробити свої, українські уроки з цих процесів навколо нас?* (Л. Кучма, Новорічне привітання, 2004). Подібні риторичні питання або не передбачають відповіді, або мовець дає відповідь безпосередньо у виступі, використовуючи питання як ораторський прийом.

Окличні речення характерні для політичних промов, тобто для усної форми політичного мовлення, що має підвищену емоційність та експресивність. З огляду на це емоційне забарвлення характерно здебільшого для агітаційних, переконувальних текстів, напр.: *Це не просте завдання. Його не можна виконати швидко. Це потребує наших спільних дій по чіткому узгодженому плану, який знає та розуміє вся громада. Тому не відступайте! Ні кроку назад! Не здавайтесь! Сьогодні у ваших руках доля України!* (Ю. Тимошенко. 8.12.2013); *Слава Українським морякам! Слава Українському флоту! Слава Україні!* (В. Ющенко, 5.07.2009). Проблема виокремлення окличних речень полягає в тому, що адресат сприймає емоційно підвищене мовлення на слух переважно з окличною інтонацією, що і перетворює більшість синтаксичних конструкцій на окличні.

Домінування синтаксичних конструкцій неускладненого типу пояснюємо тенденцією до розмовності політичного дискурсу, який С. П. Бибик визначає як риторичну експресивну категорію, яка «охоплює поняття емоційного, живого, невимушеного, доступного для сприйняття спілкування» [2, 164].

Серед **простих речень ускладненого типу** в політичному мовленні переважають конструкції із поширеними сурядними рядами, напр.: *Успіх на Євробаченні – перемога над брехнею, злом, насильством* (П. Порошенко. 18.05.2016); *Нашу традицію творили видатні козацькі флотоводці: князь Богдан Глинський, гетьман Дмитро Байда-Вишневецький, Самійло Кішка, Іван Підкова, Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Сулима, Іван Сірко* (В. Ющенко. 5.07.2009). Сурядні ряди, в які поєднано однорідні члени є характерною ознакою сучасного художнього дискурсу, де вони отримали назву каталогових рядів [4, 95]. Каталогізація, представлена в таких конструкціях, представлена переліками однорідних, подібних понять, що сприяють деталізації та конкретизації опису. Каталогів ряди трапляються як непоширені, напр.: *Ми – Київ і Дніпропетровськ, Галичина і Донбас, Буковина і Полісся, Крим і Поділля* (Л. Кучма, 2004), так і поширені, напр.: *Європейська інтеграція в першу чергу – це спільна ментальність, спільна свідомість, спільна культура і спільна освіта* (А. Яценюк. 10 хвилин з прем'єр-міністром 4.01.2016). У каталогових рядах репрезентовано переважно суб'єктні, об'єктні та атрибутивні синтаксеми. Утворення каталогових рядів є не лише ознакою сучасного текстотворення, а й різновидом структурного повторення, що виступає одним із стилістичних прийомів. Відсутність лексичної тотожності заступає подібність або тотожність граматичної форми та морфологічного вираження членів сурядного ряду, «нанизування» яких посилює вплив на адресата, сприяє запам'ятовуваності та експресивності політичного тексту.

Уживання в межах одного речення сурядних рядів різної семантики та підпорядкування створює ефект подвійної експресивізації за рахунок посилення ритмічного малюнка тексту, напр.: *Нашою відповіддю на всі загрози сьогоднішнього дня має бути єдність – єдність української нації, консолідація всього українського суспільства навколо вищої цінності – утвердження суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової України* (П. Порошенко. 3.03.2016); *Свобода, демократія, вільне висловлювання, основоположні права людини – є дорогоцінними активами, а не товаром* (П. Порошенко, 23.05.2016). Проте якщо в художньому тексті каталогові ряди часто охоплюють лексеми, що мають периферійні семантичні зв'язки, то в політичному мовленні, навпаки, сурядні ряди представлені лексемами однієї тематичної або лексико-семантичної групи. Пор., контекстуальні синоніми, напр.: *Мені не є байдужими ані біль, ані кров, ані наші страшні потрясіння* (А. Яценюк. 10 хвилин з прем'єр-міністром 13.03.2016), та антоніми, напр.: *Рік непростий, а можливо – і найскладніший в історії незалежної України. Це був рік досягнень і викликів, розчарувань і нових надій* (В. Янукович. 31.12.2013).

Значно менше в політичних промовах представлено інші форми ускладнення, насамперед це стосується відокремлених синтаксичних конструкцій, що виражені дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами, напр.: *Спираючись на національні інтереси, ми і далі йдемо шляхом побудови європейської України, шляхом глибокої модернізації економіки та послідовного*

підвищення якості життя громадян (В. Янукович 31.12.2013). Вважаємо, що поодинокий характер відокремлених зворотів зумовлено тим, що вони не властиві усному спонтанному мовленні, за законами якого побудовано політичні виступи.

Останнім часом у підготовлених промовах частотні випадки вживання прямої мови, зокрема під час використання мовцями-політиками цитат, що є посиланнями на авторитетні джерела, напр.: «Існування нації – це щоденний племісцит», – казав відомий французький філософ Ернест Ренан (П. Порошенко 23.01.2016); *І мрія наших ворогів, яку було покладено на папір ще у валуєвському циркулярі: «Не было, нет, и быть не может»*. А наша відповідь така: *«Була, є і буде!»* (П. Порошенко. 28.11.2015). Особливо такий прийом характерний для виступів П. Порошенка, який постійно цитує українських письменників, істориків, політиків тощо.

Результати і подальші перспективи дослідження. Просте речення в політичному мовленні належить до поширених мовних одиниць, проте переважно представлено неускладненими варіантами, що свідчить про тяжіння політичного дискурсу до розмовності. Переважають прості неускладнені речення питального і спонукального типу, а розповідні здебільшого мають виражене емоційно-експресивне забарвлення. Ускладнені конструкції насамперед представлено реченнями із сурядними поширеними рядами, а також із прямою мовою та відокремленими зворотами. Перспективи дослідження вбачаємо в аналізі всіх синтаксичних одиниць, зокрема складного речення та надфразної єдності, що виражають специфіку політичного мовлення.

Список використаних джерел

1. Баранов А. Н. Парламентские дебаты : традиции и новации // Советский политический язык (от ритуала к метафоре) / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 63 с.
2. Библик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / С. П. Библик. – Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 589 с.
3. Валгина Н. С. Актуальные проблемы современной русской пунктуации : [учеб. пособие] / Н. С. Валгина. – М.: Высшая школа, 2004. – 259 с.
4. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко ; за ред. К. Г. Городенської. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
5. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
6. Маслова В. А. Политический дискурс : языковые игры или игры в слова? / В. А. Маслова // Политическая лингвистика. – Вып. 1(24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43–48.
7. Чудинов А. П. Современная политическая коммуникация : [учебн. пос.] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Уральский гос. пед. ун-т, 2009. – 292 с.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування простих речень в українському політичному мовленні. Окреслено дискусійність виокремлення поняття «політична мова» та обґрунтовано доцільність вживання терміна «політичне мовлення», що заперечує існування окремої мовної системи, що обслуговує сферу політики. Зосереджено увагу на простих реченнях як монопредикативних синтаксичних одиницях, що мають високу частотність вживання в політичних текстах. Доведено, що основними синтаксичними конструкціями монопредикативного типу є питальні та спонукальні речення, що переважно мають додаткове емоційно-експресивне забарвлення виражене в окличній інтонації. Загальною тенденцією синтаксичної організації політичного дискурсу є домінування розмовності та спрощення синтаксичних конструкцій, що зумовлено орієнтацією на масового адресата.

Ключові слова: політичний дискурс, політичне мовлення, просте речення, синтаксична конструкція.

Summary. The article is devoted to investigation of the functioning of simple sentences in the Ukrainian political speech. Research materials served speeches of famous Ukrainian politicians P. Poroshenko, A. Yatsenyuk, Y. Tymoshenko, V. Yanukovych, L. Kuchma and others. Prepared nature of political speech does not eliminate certain spontaneity during their promulgation as political speeches are verbal forms, calculated on the reaction of the recipient, so have increased dialogic, which affects the specific use of syntactic units and techniques. Outlined contradictory isolating the concept of “political language” and the expediency of using the term “political speech” that denies the existence of a single language system that serves the political sphere. Operation concept of “political speech” and led to characterization of language units inherent political discourse, including one of the main places belongs syntax. The emphasis is on simple sentences as monopredicative syntactic units with high frequency of use in political texts. It is proved that the basic syntactic structures monopredicative type is impulsive and interrogative sentences, preferably with additional emotional and expressive

color tone expressed in exclamation. A characteristic feature is the use of political speeches and rhetorical interrogative complex issues and complications coordinated series of simple sentences. In a coordinated series of mostly linked tokens belonging to the same thematic or lexical-semantic group and are paradigmatic way. Complications include direct and separate language and phrases that are less characteristic of political speech. The general trend of political discourse syntactic dominance is colloquialism and simplification of syntax, due to a focus on mass destination.

Key words: *political discourse, political speech, simple sentence, syntactic structure.*

Отримано: 14.04.2016 р.

УДК [821.111+821.161.2.091]:165.82

Коноваленко Т.В.

МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідженню магічного реалізму присвячено низку літературознавчих праць, проте вважати цей напрям в літературознавстві, особливо порівняльному, добре дослідженим не можна, оскільки межі цього жанру є дещо розмитими та умовними. У «Літературознавчому словнику» вказується, що термін «магічний реалізм» означає різноманітні явища в живописі та літературі XX століття. Крім того, зазначається, що це поняття з'явилося для позначення течії в італійській літературі 1920-х років, якій властивими були одночасно «первісна, видима реальність та загадкова і не пояснювана, прихована від наївного погляду сторона дійсності, яку письменник мав виявити і «реалістично» зобразити у своєму творі. Магічною мала бути і власне здатність митця знову поєднати до купи розсіпаний і відокремлений світ предметів і людських стосунків, вдихнути в нього смисл, створюючи нову модель взаємозв'язків світу і людини» [8, 489].

У наукових працях та довідкових джерелах подаються досить нечіткі визначення магічного реалізму, в яких він є «дискурсом постмодернізму» [13], «умовною назвою модерністської течії» [4, 210], «художнім методом, в якому магічні елементи включені в реалістичну картину світу» [10, 78], «явище XX ст., відповідна реакція сучасного мистецтва на нову, стрімко мінливу картину світу і складну багатопланову реальність» [5, 274], «злиття реалізму і фантазії» [15, 189], «стиль письма або прийом, який містить магічні, а також надприродні події, про які оповідається реалістично, без будь-якого сумніву, щодо неймовірності подій» [17, 263] тощо. Як бачимо, вже сама суть поняття тлумачиться неоднозначно і в різних площинах. Важливим завданням літературознавчої науки є уточнення поняття «магічний реалізм», властивих йому рис (які так само часто протирічать одна одній) та специфіки авторського втілення принципів цього літературного напрямку в окремих художніх творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неоднозначність тлумачення суті магічного реалізму ускладнюється й тим фактом, що спостерігаються значні розбіжності у сприйнятті цього літературного напрямку в літературі різних країн. Поява терміна пов'язана з напрямом в живописі Німеччини, а початок розвитку пов'язується з Італією та Іспанією, поступово повертаючись до літератури Німеччини. У 1940-50-х роках з'явився бельгійський варіант магічного реалізму, що уособлював «реальну дійсність як диво творіння, яке може відкритися духовному погляду людини» [7, 489]. Завдяки емігрантам розвивається цей напрям і в США в 1950-х роках, здобуваючи поєднання «ілюзорності фотографічно точного відтворення дійсності» та «тонкого поетичного відчуття, що відводило від натуралізму і справляло магічне враження на глядача» [7, 489]. Глибоко освоїли і поєднали історичний та літературний досвід Латинської Америки магічні реалісти цієї країни. Їм вдалося відібрати найкращі риси напрямів, на основі синтезу яких і виник магічний реалізм.

Суть узагальненого поняття магічного реалізму в цитованому вище літературознавчому словнику полягає в запереченні «плідності раціоналістичного мислення та пошуках більш продуктивних життєвих основ» [7, 490]. У свою чергу, в «Літературознавчому словнику-довіднику» це поняття тлумачиться як «реалізм, в якому органічно поєднуються елементи реального та фантастичного, побутового та міфологічного, дійсного та уявного, таємничого» [8, 428]. Уже в самому терміні криється поєднання двох протилежних понять: «реалізм» (матеріальне, те до чого можна доторкнутися, буденне, звичайне) і «магічний» (фантастичне, несподіване, незвичайне, містичне, нез'ясовне).